

„Hatalmi célokkal estek neki az oktatásnak”

Magyar Bálint a PISA-felmérésről, oktatáspolitikai és hatalom viszonyáról

Bár a kormány őt hibáztatja, Magyar Bálint szerint egyértelműen az elmúlt hat év oktatáspolitikájának kudarca a PISA-eredmények romlása. A volt oktatási miniszter liberális reformjai részben a Fidesz, részben a szocialisták ellenállásán feneklettek meg.

Magyar Narancs: Palkovics László oktatási államtitkár az előző kormányok, konkrétan az ön nyakába varrná a romló PISA-eredményeket, mondván, a tavalyi tesztet író 15 éves gyerekek még az ön minisztersége idején kezdték az iskolát. Vállalja a felelősséget?

Magyar Bálint: Ha megnézzük, hogy a diákokat milyen hatások érték az elmúlt öt-hat évben, akkor nem lepődhetünk meg az eredmények romlásán, még ha a visszaesés mértéke némileg váratlanul is lett ennyire drámai. Már a legelső, 2000-es PISA-teszt megmutatta, hogy a magyar oktatási rendszerben három világ él egymás mellett. A gimnáziumba járók teljesítménye a legjobban teljesítő országok átlagos teljesítményének felelt meg, a szakközépiskolások valahol a középső harmad alsó részében voltak, a szakiskolások eredménye a sor végén kullogott, Mexikó szintjénél. Ha egy kormány szűkíti a gimnáziumi férőhelyek számát, és növeli a szakképzésben tanulók arányát, az automatikusan a teljesítmények romlásához vezet. Ráadásul a szakközépiskolákban csökkentették a közismereti tárgyak óraszámát, a szakiskolákban pedig gyakorlatilag megszüntették a közismereti oktatást, és felszámolták az esélykiegyenlítődést is szolgáló nyelvi előkészítő évfolyamok rendszerét is. Radikálisan csökkentették az informatikaoktatásra szánt időt, miközben panaszkodnak, hogy a teszt digitális volta húzhatta le az eredményeket. A szegregáció csak növekedett, ami rontja a hátrányos helyzetű diákok teljesítményét. 18 évről 16 évre csökkentették a tankötelezettségi korhatárt, ami indirekt módon a 15 éveseket is érinti, egy elég széles diákrétegről a tanárok lemondanak. Végül, a szabad tankönyvpiac megszüntetésével inkább a lexikális tudást és az ideológiai tartalmakat előtérbe helyező tankönyvekből oktatják a gyerekeket.

MN: Abban azért lehet valami, hogy az új tanterveknek, tankönyveknek, a szakiskolai átalakításnak túl nagy hatása nem lehetett a teszteredményekre, hiszen a felmenő rendszerű bevezetés miatt a felmérésben résztvevő diákok még egy évet sem tanultak az új rendszer szerint.

MB: A fent említett okok jó része már korábban is hat. A személyre szabott oktatás feltételeinek felszámolása, a „szeretetteljes szegregáció” és a korai szelekció a szociálisan hátrányos helyzetű diákoknak már az általános iskolában behozhatatlan lemaradást eredményez. Ráadásul megszüntették az 5. és 6. osztályban a tanítási idő 25-50 százalékára kiterjedő nem szakrendszerű – kompetencia fejlesztő - képzést is. De említhetném azt is, hogy a tanári terhek 22-ről 26 órára történő emelése, az adminisztráció öncélú, felesleges és otromba erőltetése sem abba az irányba hatott, hogy a tanároknak sok energiájuk maradt volna a leszakadó diákokra.

MN: Egy PISA-hoz hasonló teljesítménymérés után mennyire lehet szétszálazni, hogy az egyes oktatáspolitikai intézkedéseknek mekkora hatásuk volt az eredményekre?

MB: Ez nem egyszerű kérdés, ezért egy-egy okot nem is lehet kiemelni. De biztos, hogy a felsorolt intézkedések mindegyike csak rontja a teljesítményt, együttesen pedig bőven okozhattak egy ekkora teljesítményzuhanást is.

MN: Két másik felmérésre is hivatkozik a kormány, az úgynevezett TIMSS felmérésre és a saját, belföldi kompetenciamérésünkre. Ezekben nem látszik teljesítményromlás.

MB: Közhely, hogy a TIMSS sokkal inkább lexikális, tárgyi tudást mér. Kérdés, hogy a 21. században, amikor nyugati társadalmakban egy élet során már hatszor váltanak szakmát az emberek, akkor mire van szükség. Arra, hogy a tárgyi tudás olyan tömegét szerezzük meg, amelyből később kilépni sem tudunk, vagy olyan készségekre, amelyek lehetővé teszik a gyors alkalmazkodást a változó munkaerőpiachoz? Abszolút helyénvaló, hogy a PISA inkább ez utóbbit méri, és fontos, hogy ezek az eredmények visszajelzést adjanak az oktatáspolitikának. Persze a felmérések pontosságát mindig ezernyi tényező árnyalhatja. Ezért aggasztó, hogy a Fidesz gyakorlatilag a tanárokat tette felelőssé az eredményekért. Nem arra ösztönzi ez őket - már csak az állás- és pozícióföltés miatt is -, hogy egy következő felmérésnél megpróbálják befolyásolni az eredményeket?

MN: Ez kivitelezhető volna?

MB: Nem véletlen, hogy ezeknek a felméréseknek sosincs jogkövetkezményük sem a diákra, sem a tanárra nézve. De hadd említsem Románia és Moldávia esetét, ahol az érettségi reform pusztán abban állt, hogy kamerákat helyeztek el a vizsgatermekben. A néhány százalékos bukási arány az első ilyen évben 40 százalékra ugrott.

MN: Annak is a hamisítás lehet az oka, hogy míg korábban a magyar kompetenciafelmérés elég jól előrejelezte a PISA-eredményeket, az utóbbi években teljesen elszakadt egymástól a két teszt eredménye?

MB: Nem hiszem, mert 2000 óta az ilyen felmérések után a kormány sosem lépett fel fenyegetőleg a tanárok irányába. Inkább arra gondolok, hogy a hazai kompetenciafelmérésekben is növekedhetett a lexikális tudást feltételező feladatok mennyisége.

MN: És melyik a jobb felmérés ezek közül? A PISA-nak is komoly nemzetközi, akár baloldali kritikusai vannak, akik szerint káros, ha a teszteredmények rövid távú javításának célja mozgatja az oktatáspolitikát.

MB: Erről hosszan lehetne vitázni, de a mai magyar helyzetben ennek nincs sok értelme. 2010 óta a kormány zárójelbe tette az oktatáspolitikai preferenciákat, és hatalmpolitikai preferenciákat érvényesít az oktatásban is. Négy alapvető hatalmi céllal estek neki az oktatási rendszernek. Az első a tanári kar autonómiájának felszámolása, ennek a kritikus társadalmi csoportnak a betagozása egy patrónus-kliens rendszerbe. Minden igazgatót a miniszter nevez ki, de még a saját kinevezettjében sem bízik annyira, hogy munkáltatói jogokat adjon neki, azokat járási szinten gyakorolják a kormánykomisszárok. Ilyen függőségi rendszert Európa nem ismer, ilyen még az átkosban sem volt. A második cél az ideológiai indoktrináció a kötelező tantervvel és az egyentankönyvekkel. A harmadik a mobilitási csatornák ellenőrzés alá vonása, egy primitív, kasztosított társadalomszerkezetre történő átállítása az oktatásnak. A negyedik cél pedig az erős forráskivonás, amelynek eredményeképp a GDP-arányos ráfordítás nagyot zuhant 2010 után, amit reálértékben az elmúlt egy év növekedése sem kompenzál. Ahol az uralom bebetonozásának igénye határozza meg az oktatáspolitikát, ott szuverén oktatáspolitikáról és oktatáspolitikusokról nem beszélhetünk.

MN: Nem is lát különbséget mondjuk Hoffmann Rózsa és Palkovics László között? Hoffmann mintha ideológiailag inkább azonosult volna a célokkal, Palkovics meg inkább menedzser típusnak tűnik.

MB: Nem szólnám le a menedzsereket azzal, hogy a szolgálkat menedzsereknek hívom. Igazán nagy különbséget nem jelent, hogy Hoffmann Rózsa ideológiai hevülettel szolgálta ki a rendszert, míg Palkovics László csak érzelemmentesen végrehajtja az alkalmi utasításokat.

MN: Nem mond ellent a hatalmi-ideológiai meghatározottságnak, hogy időnként egészen mehökkentő rögtönzéseket is produkál a Fidesz oktatáspolitikája? Gondolhatunk itt a Klik felállítására utáni káoszra, vagy a komplex természettudományos tantárgy hirtelen bevezetésére.

MB: A rendszert irracionálisnak egy oktatáspolitikai célrendszer felől lehet minősíteni, ha a hatalmi oldaláról nézzük, akkor valójában racionális, hiszen minden lépése a hatalmat szolgálja. Ha az oktatáspolitikai következmények kaotikus helyzetet eredményeznek, azt majd hatalmi eszközökkel legyűrik. Létrehozzák a Kliket, elrabolják az iskolákat az önkormányzatoktól, de a működtetést részben náluk hagyják, ami káoszhoz vezet, ezért később azt is elveszik. Ez egy tanulási folyamat, de magát az alapcél, az iskolai autonómia tönkretételét nem adják fel. Az iskolai autonómia ma odáig megy, hogy a villanykörtét talán már megvehetik az igazgatók, nem kell a központnak írni a villanykörte beszerzés ügyében. Lehet, hogy a tantervtől bizonyos mértékig el lehet térni, de az ideológiai indoktrináció jogát a kormányzat fenntartja magának az egységes tankönyvírással. Egészen annak a logikájára, ahogy a bulvármédiába is becsempészik az egyperces híradókat, a kormányzati hirdetések.

MN: Azokat a változtatásokat, amelyek a tanári tiltakozások hatására történtek – Klik átalakítása, kerettantervek lazítása, új alaptantern kidolgozása – nem tekinti érdemi engedményeknek?

MB: Ez olyan, mint a szocialista piac. Amikor rájönnek, hogy a tervgazdaság nem működik, meghirdetik a szocialista piacot, de az még nem lesz magángazdaság. Ez történik a Klikkel is. Az, hogy a névadó személyét is megtartva pár tucat alközpontra bontják, nem változtat azon, hogy az iskola már nem a szülő, a diák, a tanár, a fenntartó és a kormány közös tevékenységének a fóruma, hanem egy központi irányításnak alávetetten működő janicsárképző.

MN: Önmagában az a baj, hogy az önkormányzatoktól elvették az iskolákat, vagy a központi fenntartás módja a problémás?

MB: Alapvető fontosságú, hogy a fenntartás az önkormányzatoknál legyen. A Fidesz arról beszél, hogy elaprózott a településszerkezet és az iskolarendszer, és ez egyenlőtlenségekhez vezet. Ezen a helyzeten 2010 előtt csak kétharmados parlamenti többséggel lehetett volna változtatni, mondjuk kötelező kistérségi iskolatársulások kötelező előírásával. Ezt a Fidesz következetesen megakadályozta, amikor miniszter voltam, ezt a folyamatot csak indirekten, társulási normatíva bevezetésével tudtuk ösztönözni. Nem igaz, hogy a problémát csak államosítással, kisajátítással lehetett megoldani. Egy létező problémára hivatkoztak ürügyként, hogy hatalmi érdekeiket megvalósíthassák.

MN: A fideszes narratíva szerint viszont éppen az ön miniszterségének újításai – a kerettantervek és a buktatás eltörlése, szöveges értékelés – felelősek a most romló PISA-eredményekért, mivel a tesztet író gyerekek első iskolai éveit ez határozta meg. Ehhez mit szól?

MB: Akik ezt állítják, azok mindazt tagadják, ami a sikeres skandináv rendszerekben teljesen természetes gyakorlat. Két miniszteri periódusom volt, 96-tól 98-ig, majd 2002-től 2006-ig. 98-ig bizonyos értelemben konszenzus uralkodott az oktatás átalakításának főbb irányait

illetően. A 80-as években indult oktatási expanzióra és a reformokra viszonylag szervesen épült rá minden, ami 98-ig történt. Első ciklusom alatt felmenő rendszerben 16-ról 18 éves korra emeltük a tankötelezettségi korhatárt. Ezzel lehetővé vált a 4+4+4-es pedagógiai ciklusok átállítása 6+4+2-es szisztémára, az alapkompenciák fejlesztésére szánt, nem szakrendszerű oktatási idő meghosszabbításával. Velünk egy időben tértek át a lengyelek a 6+3+3-as rendszerre, és a PISA-felméréseken ők produkálták az egyetlen jelentős és tartós kelet-európai kiugrást. De általában is igaz, hogy az alapozó szakasz hossza pozitív összefüggést mutat a PISA-eredményekkel. És erre mi történik nálunk 99-ben? A Fidesz egy év alatt felszámolja a 6+4+2-es rendszert, leállítja a kétszintű érettségire való felkészülést, három évre befagyasztja a Sulinet programot.

MN: A 6+4+2-es rendszert nem is próbálták ki a gyakorlatban?

MB: Egy év után megszüntették. 20 évet tönkrevágtak ezzel. Ennek csak szimbolikus céljavit, Orbán nem bírta elviselni, hogy bármi érvényben maradjon abból, amit megcsináltunk.

MN: Ha jól értem, az alapozó szakasz rövidegével a tankötelezettségi korhatár leszállítása is összefügg?

MB: Erről van szó. Érdemes megemlíteni, hogy 2010 után eredetileg 15 éves korra akarták leszállítani a korhatárt, és egyúttal megszüntették a szakiskoláknak azt a kötelezettségét, hogy minden gyereket fel kell venniük. Ehelyett találták ki a Híd-programot, ami lényegében egy alibimegoldás. Az volt a céljuk, hogy az általános iskola befejezése után ki lehessen rúgni a gyerekek egy jelentős részét. De látni kell, hogy a koherens reformkoncepciókat már 98 és 2002 között tudatosan aláásták.

MN: 2002-től megint önök kormányoztak. Miért nem csinálták vissza?

MB: Nyilvánvaló volt, hogy egy az egyben ugyanazt nem tudom visszacsinálni, nem lehet pár évente felforgatni az egész oktatási rendszert. A nagyobbik koalíciós partner szocialistáknak ráadásul az volt az egyetlen céljuk, hogy nyugalom legyen az oktatásban. Két részleges dolgot próbáltunk elérni az alapozó szakasz meghosszabbítását illetően. Bevezettük, hogy ötödik-hatodik osztályban a tanítási idő 25-50 százalékában nem szakrendszerű oktatást, hanem alapkészség fejlesztést kell folytatni. A nyelvi előkészítő évfolyamok pedig a nyelvek mellett informatikát is oktattak, és a tanulni tudást segítették elő. 2008-ban pedig beterjesztettem egy olyan törvényjavaslatot is, amely legalább opcionálisan megengedte volna, hogy a 12 évfolyamban oktató iskolák saját maguk bevezethessék a 6+4+2-es rendszert. Ezt a Fidesz ellenkezése mellett már a szocialisták kaszálták el. Azt kell mondanom, hogy az MSZP *mainstream* és a Tatai-Tóth András által vezetett oktatáspolitikai munkacsoport elképzelései sokkal közelebb álltak a mai KDNP elképzeléseéhez, mint az enyéimhez.

MN: Gondolom, a pedagógusok és a szülők ellenállásától féltek a szocialisták. Igazuk volt?

MB: A szülők ellenállásától nem kellett volna félni, nem véletlenül mentik ki a saját gyerekeiket akik tudják hat- és nyolcévfolyamos gimnáziumokba. Tudják, hogy ott bizonyos mértékig elkerülhető a magyar közoktatás legrohadtabb periódusa, a felső tagozat. A parlamenti vitában is felhívtam a képviselők figyelmét, hogy miközben a saját gyerekeiket hatévfolyamos gimnáziumba viszik, a pedagógiai rendszer megváltoztatásának még a lehetőségét is megtagadják azoktól, akiknek ez a leginkább segíteni tudna. Nem tudtam elérni azt sem, hogy a pedagógusok többletmunkájának és teljesítményének finanszírozására egy

jelentős mozgó bértömeg álljon rendelkezésre. Ugyan bevezettük a minőségi bérpótlékot, de a 2002-es 50 százalékos béremelést a szocialisták szintisztán politikai szempontokból úgy értelmezték, hogy mindenkinek egységesen emelkedjen a fizetése. Nem társult ehhez olyan bérreform, amely nagyobb mozgásteret adott volna az iskolák vezetésének.

MN: Az iskolaigazgatónak kellene eldöntenie, hogy kinek jár több pénz?

MB: A minőségi bérpótléknál az iskolai kollektíva döntötte el, hogy milyen normák mentén lehet megítélni, a pénz odaítéléséről pedig az igazgató határozott. Ezt lehet önkényesnek nevezni, de sokkal igazságtalanabb, ha azonos bérkategóriában a teljesítménytől függetlenül mindenkinek ugyanakkora a fizetése. Szintén nem tudtam végigvinni, hogy a kötelező óraszámokon belül elkülönítsenek a pedagógusoknak egy elszámolható korrepetálási időkeretet. Ez arra szolgált volna, hogy a lemaradókat ne külön osztályokba szegregálják, hanem tanítás mellett rendszeresen foglalkozzanak velük kisebb csoportokban is. Ez meg a szakszervezetek ellenállásán bukott meg. Az MSZP számára a szakszervezetek által reprezentált, konzervatívabb pedagógusréteg véleménye volt a meghatározó, nem a gyerekek érdeke.

MN: Egyáltalán mennyit sikerült átvinnie a liberális oktatáspolitikai elképzeléseiből?

MB: A politikai ellenállás mellett akadtak más nehézségek is. Az új Nemzeti Alaptanterv például az ismeretek meghatározásától a kompetenciaalapú, rugalmas oktatás irányába tett lépés volt. Azzal az illúzióval éltem, hogy ha a bemeneti és kimeneti követelményeket átalakítom, az automatikusan átrendezi az oktatást is. De nem egészen így történt. A 45 perces órakeretek és a tantervi követelményeket jóval meghaladó ismeretanyagot tartalmazó tankönyvek automatikusan bent tartották az oktatást a lexikális mókuserékben. A tananyagcsökkentés valójában egy komplex, hosszú távú feladat. Kell hozzá a 18 éves tankötelezettség, a hosszabb alapozó szakasz, a pedagógiai szerkezet átalakítása, a szöveges értékelés, az, hogy a tanároknak legyen idejük korrepetálásra. Míg ezt a folyamatot 98-ban csak megakasztották, addig a 2010 óta hozott összes intézkedés is szembemegy az esélyegyenlőtlenséget csökkentő, deszegregáló, kompetenciaalapú oktatással. Ezt tükrözik a katasztrofális PISA-eredmények. És lesznek még ennél végzetesebb következmények is. Évi tízezres nagyságrendben kerülnek ki olyan gyerekek az iskolából, akiknek az égvilágon semmilyen szakmájuk nincsen, és nem is képesek a továbbtanulásra.

MN: A jelenlegi kormány is gondolkozik az alapozó szakasz meghosszabbításáról, a kilencévfolyamos általános iskoláról, és mintha a 16 éves tankötelezettséget illetően is elbizonytalanodtak volna. Lát arra esélyt, hogy akár a romló PISA-eredmények hatására bizonyos elemeket visszaemljenek oktatáspolitikájukba?

MB: Alapvető és nagy horderejű változást nem várok. A mostani kormányzatnak van néhány, hosszú távon katasztrófát okozó telepített aknája. Ilyen a magánnyugdíjrendszer felszámolása, Paks 2, a budapesti olimpia. És ilyen a jelenleg folytatott oktatáspolitiká is. Az uralmi rendszer fő prioritása, hogy saját magát konzerválja, megfojtsa az autonómiákat és az azokból eredő kreativitást. Hogy egy kasztosodott társadalmat teremtsen. Alkalmi, kisebb-nagyobb változások nem fognak ezeken módosítani. 20 év után eszükbe jut, hogy esetleg meg kellene hosszabbítani az alapozó szakaszt. De az nem jut eszükbe, hogy 20 éve tisztán politikai-szimbolikus okokból ők számolták fel ugyanezt. Kié a felelősség az elvesztegetett lehetőségekért?

Teczár Szilárd